

PARTICULARITĂȚILE PSIHOPEDAGOGICE DE FORMARE A CAPACITĂȚILOR ȘI A ATITUDINILOR LA ELEVII DE VÂRSTĂ ȘCOLARĂ MICĂ

**Vasile PANICO, conferențiar universitar, dr. în pedagogie, UST;
Alexandra NOUR., lector universitar, UST**

Rezumat. În lucrare se reflectă trăsăturile / particularitățile caracteristice de formare a capacităților și a atitudinilor la elevii de vîrstă școlară mică: formarea și dezvoltarea priceperilor și deprinderilor de învățare, a capacităților logice și creative; formarea atitudinilor cognitive, socio-morale, de autorealizare și valorificare a propriului potențial. În lucrare se ilustrează unele modalități de eficientizare a dezvoltării elevilor de vîrstă școlară mică.

Abstracts. The work reflects the characteristics / characteristic peculiarities of formation of skills and attitudes of kids of elementary school age: the formation and development of abilities of learning, logical and creative capabilities; forming attitudes cognitive, social and moral fulfillment and exploit their potential. The work illustrates some ways to streamline the development of elementary school age kids.

Odată cu sosirea la școală la copii se restructurează toate procesele de cunoaștere. Acest fenomen este determinat de încadrarea elevilor în noi tipuri de activități și atitudini sociale.

În perioada vârstei școlare mici gîndirea elevului parcurge următoarele etape evolutive: de la gîndirea concretă prin acțiuni practice nemijlocite spre gîndirea concretă prin reprezentări și de la ea la gîndirea abstractă prin noțiuni [19]. Savanții psihologi afirmă, că dezvoltarea intelectuală a elevilor claselor primare se realizează eficient atunci cînd sarcinile de învățare cuprind acțiuni ce cer de la copil concomitent acțiuni practice, capacități de operare cu imaginile, de aplicare a termenilor, aptitudini logice și creative. Acest specific necesită să fie luat în considerație în elaborarea sistemului de sarcini creative pentru elevii mici. Dacă un aspect al gîndirii elevilor se va realiza la un nivel jos, atunci și dezvoltarea intelectuală a copiilor se va realiza ca monoproses (în o direcție), dacă vor domina acțiunile practice atunci se va dezvolta preponderent gîndirea imaginativ - practică și riscă să rămîină la un nivel jos de dezvoltare cea intuitivă și verbal – logică. În cazurile cînd predomină acțiunile educaționale orientate spre dezvoltarea gîndirii intuitive, atunci riscăm să dezvoltăm la un nivel jos la copii gîndirea teoretică și practică.

Specificul dezvoltării elevilor de vîrstă școlară mică este determinat de activitatea primordială, particularitățile de dezvoltare socială a copiilor și caracteristica dezvoltării noilor formațiuni psihice. Activitatea de învățare sistematică a elevului mic ca activitate primordială schimbă radical situația socială în dezvoltarea generală a copilului. Elevul devine în sens oficial „subiect” social cu obligațiuni de valoare socială, care-s apreciate de societate. Atitudinile de viață ale elevului mic se restructurează și-n cea mai mare măsură sunt determinate de succesul în realizarea cerințelor / obligațiunilor sociale.

În activitatea fundamentală a elevului mic – activitatea de învățare se integrează alte trei activități preponderente: activitatea de joc, de comunicare și de muncă [19]. Aceste patru tipuri de activități reprezintă pilonii de bază în dezvoltarea elevului mic. În cadrul activității

de învățare se formează condiții favorabile de dezvoltare a trebuințelor de învățare, interesul către mediul înconjurător, către obținerea a noi cunoștințe, deprinderi și capacități.

Vârsta școlară mică reprezintă o perioadă de dezvoltare intensă a proceselor cognitive. Ele devin conștiente și voluntare. Conform psihologului L. S. Vîgotski la elevii de vîrstă școlară mică în cadrul instruirii gîndirea devine o activitate conștientă, ea devine o funcție de bază a activității personalității. Dezvoltarea sistematică a gîndirii logico-verbale, abstracte favorizează restructurarea tuturor proceselor cognitive la elev. În această perioadă se creează următoarele noi formațiuni psihice: reflexia, analiza și planul intern de acțiune.

La vîrsta școlară mică se modifică calitativ capacitatea de reglare voluntară a comportării și sfera motivațională a elevului. Aceasta îi permite copilului de a acționa în conformitate cu obiectivele conștientizate, conform normelor, regulilor și mijloacelor elaborate și acceptate de mediul social. La această vîrstă se creează și se dezvoltă noi tipuri de atitudini cu oamenii ce-l înconjoară, cu care comunică și activează în comun.

Formațiunile de bază, care se creează și se dezvoltă la elevii de vîrstă școlară mică sunt următoarele:

- a) un nou nivel calitativ de reglare voluntară a comportării și activității;
- b) reflexia, analiza și planul intern de activitate;
- c) dezvoltarea a noi atitudini în cunoașterea realității înconjurătoare;
- d) orientarea spre grupul de semeni [18;19].

Aceste schimbări profunde, care au loc în sfera psihică a elevului de vîrstă școlară mică creează condiții favorabile de dezvoltare eficientă a copilului ca subiect activ al activității de învățare, de autocunoaștere și de comportare socială. Elevul de vîrstă școlară mică este senzitiv / perceptibil în: formarea atitudinilor de învățare; formarea și dezvoltarea capacităților creative și de învățare; dezvoltarea capacităților de autocontrol, autoorganizare și autoreglare; în formarea autoaprecierii adecvate, atitudinilor critice de sine și de cei ce-l înconjoară; însușirea normelor de comportare și de dezvoltare morală; dezvoltarea capacităților de comunicare și colaborare cu semenii și vîrstnicii [17].

Noi formațiuni apar în toate sferile de dezvoltare a personalității, în special se modifică sfera intelectuală și atitudinile sociale [1].

Cercetările psihologice demonstrează, că în această perioadă o mare importanță o capătă dezvoltarea gîndirii. Gîndirea devine componentul central în dezvoltarea psihică a elevului. La această vîrstă are loc trecerea de la gîndirea concretă prin reprezentări la gîndirea abstractă prin noțiuni. Gîndirea abstractă prin noțiuni este determinată de conținutul și modalitățile de organizare a activității primordiale – activitatea de învățare.

Pentru copiii de 8 – 11 ani este caracteristic dezvoltarea gîndirii teoretice. Gîndirea teoretică îi permite elevului de a rezolva probleme și a face concluzii, orientîndu-se la calitățile și relațiile interne, esențiale ale obiectelor și fenomenelor. La elevi se dezvoltă intens operațiile gîndirii logice: compararea și clasificarea, analiza și sinteza, inducția și

deducția, generalizarea și abstractizarea, negarea și modelarea. Noile forme ale gândirii (noțiunea, judecata, raționamentul) pentru elevii de vîrstă școlară mică devin repere importante în formarea și dezvoltarea capacităților creative. Dezvoltarea gândirii favorizează apariția și dezvoltarea a așa formațiuni psihice caracteristice elevilor mici ca analiza, planul de activitate internă și reflexă. La elevul de vîrstă școlară mică începe să se dezvolte reflexia ca capacitate de a-și aprecia acțiunile proprii, a-și analiza conținutul și procesul acțiunilor sale mintale. Capacitatea de reflexie se dezvoltă favorabil în acțiunile de control și autocontrol, de apreciere și autoapreciere. Conștientizarea de către elevi a esenței și a conținutului acțiunilor proprii este posibilă atunci cînd el este capabil de a expune ordinea etapelor acțiunilor proprii, a explica, a motiva și a argumenta acțiunile [17].

Elevii de vîrstă școlară mică de regulă își organizează acțiunile morale după un model elaborat de vîrstnici, de a se comporta cu oamenii ce-l înconjoară în conformitate cu atitudinea lor față de copil [17]. Elevul mic se orientează la unele modele de comportare moral-umană, pe care le însușește contactînd cu vîrstnicii. El este capabil de a se autoevalua și evalua oamenii ce-l contactează direct sau indirect. Capacitățile de autoeducație la finele clasei a treia sunt bine dezvoltate. Noile tipuri de colaborare cu alți oameni contribuie la perfecționarea sistemului de valori morale la elevul mic.

Învățarea pentru elevul mic devine activitate de muncă în sensul adevărat al cuvîntului atunci cînd copilul percepe și înțelege obiectivele, eforturile și rezultatele [20]. Elevul mic manifestă abilități de a-și înainta în fața sa sarcinile / obiectivele de învățare, a-și selecta mijloacele de realizare a lor și de a-și autoaprecia și regla acțiunile de învățare. Comportarea voluntară (conștientă), autoreglearea proceselor psihice, planul intern de activitate sunt determinate de sistemul de atitudini emoționale cu vîrstnicii și semenii în cadrul cărora elevul activează și-n special de atitudinile morale prezente la elev. Vîrstnicii contribuie la dezvoltarea individualității copilului prin intermediul dezvoltării gândirii la elev. În așa mod elevul se orientează spre principalele tipuri de relații și atitudini cu realitatea înconjurătoare. Aceasta este principala caracteristică a individualității elevului mic. Elevii de vîrstă școlară mică posedă posibilități potențiale majore de dezvoltare. Dar aceste posibilități potențiale se pot transforma în forțe reale, în calități de personalitate atunci cînd procesul pedagogic va fi capabil să-i educe, să contribuie la dezvoltarea lor amplă și deplină [16]. Aceasta ar permite formarea unei personalități capabile de a fi pregătită pentru viața socială care se află în continuă schimbare, să înțeleagă lumea și pe sine însuși, pentru o muncă creatoare și transformarea realității [16]. Dezvoltarea elevului necesită să fie orientată spre ziua de mâine. Zona dezvoltării proxime e ziua de mâine a copilului.

Obiectivul major al educației constă în orientarea personalității spre ziua de mâine. Activitatea în care se încadrează copilul, pe de o parte, trebuie să corespundă nivelului actual de dezvoltare, pe de altă parte, să fie îndepărtat de el, adică să-l depășească în ce privește complexitatea. În caz contrar dezvoltarea își pierde terenul. Dacă obiectivele

educaționale propuse elevului sunt echivalente forțelor lui, acestea din urmă nu vor fi impulsionate spre o dezvoltare ulterioară. Această idee în special este caracteristică pentru elevii de vîrstă școlară mică. „...capacitatea dezvoltării umane, moștenită de copil, se poate realiza cel mai mult sau mai puțin plenar în primii 8-10 ani de viață” [16].

Conform cercetărilor efectuate de L. I. Bojovici pentru elevii de vîrstă școlară mică este caracteristic așa numitul fenomen „instanțele morale”, care determină schimbările esențiale din sfera motivațională a personalității și generează formarea și dezvoltarea sentimentului datoriei. Sentimentul datoriei constituie principalul motiv care stimulează și direcționează comportarea elevilor. Instanțele morale reprezintă niște trepte /etape de acceptare de către elev a sistemului de norme morale și valori sociale. La prima etapă de însușire a normelor morale de către elevi ca motive de comportare îl reprezintă acceptarea lor de către vîrstnici, pedagog și alți oameni. Tendința copiilor de a se comporta conform cerințelor vîrstnicilor devine o categorie generală ce se reflectă prin termenul „trebuie”. Aceasta este prima etapă / instanță în formarea culturii morale a personalității (așa trebuie de procedat) [19].

Schimbări considerabile se produc și-n sfera motivațională a elevilor mici. În științele psihologice motivația se definește ca un ansamblu de factori dinamici care determină conduita unui individ. Orice act de comportare este motivat. Factorii care determină comportamentul personalității se numesc motive.

Golu M. face următoarele distincții între motivație și motiv: „Prin termenul de motivație definim o componentă structural-funcțională specifică a sistemului psihic uman, care reflectă o stare de necesitate în sens larg, iar prin cel de motiv exprimăm forma concretă, actuală, în care se activează și se manifestă o asemenea stare de necesitate. Așadar, prin motiv vom înțelege acel mobil care stă la baza unui comportament sau a unei acțiuni concrete”. Sub efectul stimulărilor interne sau externe, motivele aduc individul în stare de acțiune și-i susțin activitatea o perioadă de timp, în ciuda obstacolelor care pot apărea. „Motivația învățării se subsumează sensului general al conceptului de motivație și se referă la totalitatea factorilor care îl mobilizează pe elev la o activitate menită să conducă la asimilarea unor cunoștințe, la formarea unor priceperi și deprinderi. Motivația energizează și facilitează procesul de învățare prin intensificarea efortului și concentrarea atenției elevului, prin crearea unei stări de pregătire pentru activitatea de învățare. Elevii motivați sunt mai perseverenți și învață mai eficient. Motivația este una dintre cauzele pentru care elevul învață sau nu învață” [3,p.70].

Un aport considerabil în teoria și practica motivației îi aparține psihologului american A. Maslow. El a elaborat un model ierarhic al trebuințelor umane. Trebuințele umane sunt organizate într-o structură ierarhică. La bază sunt plasate trebuințele fiziologice, iar la vîrfurile piramidei, trebuințele de autoactualizare.

Modelul elaborat de A. Maslow cuprinde următoarele categorii de trebuințe:

- trebuințe fiziologice (trebuințe de hrană, de apă, trebuință sexuală, trebuință de odihnă);
- trebuințe de securitate(apărare, protecție, echilibru emoțional);
- trebuințe de iubire și apartenență la grup(trebuința de a aparține unui grup, de a fi acceptat, de a oferi și a primi afecțiune);
- trebuința de stimă de sine(trebuința de prestigiu, trebuința de a beneficia de aprobare și prețuire, trebuința de a atinge obiective);
- trebuințe cognitive(trebuințe de a înțelege, de a cunoaște, de a explora, de a descoperi);
- trebuințe estetice(trebuința de frumos, de ordine, de simetrie, de armonie);
- trebuințe de autoactualizare: de autorealizare și valorificare a propriului potențial (trebuința de a-și utiliza potențialul creativ, de a găsi autoîmplinirea).

Maslow A. a repartizat aceste trebuințe în două categorii: a) trebuințe de deficiență (care includ primele patru clase de trebuințe) și b) trebuințe de dezvoltare (dorința de a avea succes, de a ști de ași valorifica aptitudinile și care include ultimele trei clase de trebuințe. O trebuință superioară nu se explică decât atunci când au fost satisfăcute, măcar parțial, trebuințele de nivel imediat inferior. Cea mai înaltă motivație, autoactualizarea, poate fi atinsă numai dacă celelalte nevoi sunt satisfăcute.

Această teorie are o importanță deosebită pentru actul educațional. Învățătorul trebuie să cunoască faptul că pentru a putea învăța bine, elevii ar trebui să se simtă mai întâi fizic confortabil, să se simtă relaxați, îndrăgiți, apreciați și să aibă o stimă de sine ridicată. Elevii vor da un randament mai mare într-un mediu relaxat și sigur. Învățarea trebuie să se realizeze într-o atmosferă plăcută, prietenoasă, fără amenințări cu note mici sau pedepse. Învățătorul trebuie să-l ajute pe elev să aibă încredere în forțele proprii, în capacitățile lui de a rezolva sarcinile cognitive.

Pentru dezvoltarea capacităților creative e important prezența la elevi a nevoii de realizare (obținerea succesului, a performanței într-o acțiune apreciată social). Teama de insucces este caracteristică pentru unii elevi în acțiunile de învățare nestandarde.

Procesul de formare și dezvoltare a motivelor cognitive la elevii mici se supune legii Ierksa-Dodsona. Esența ei constă în faptul că cu cât este mai înalt nivelul de dezvoltare a motivației cu atât este mai înalt rezultatul activității de învățare. Această dependență se manifestă pînă la o anumită limită. Dacă se trece de această limită cu toate că forța motivației crește, eficacitatea activității de învățare scade. L. I. Bojovici, M. G. Morozova, L. S. Slavina au demonstrat, că pentru elevii mici motivul de bază de învățare îl reprezintă importanța socială a procesului de învățare. Acest motiv este atât de important încît și atunci cînd lipsesc interesele cognitive nemijlocite elevii realizează obiectivele de învățare trasate de pedagog și vîrstnici.

Motivele, legate indirect de activitatea învățării, care se afla în afara activității cognitive a elevului au o semnificație importantă stimulatorie. Aici se referă motivele social-morale: motivele datoriei și responsabilității față de societate, clasă, pedagogi, părinți etc.; de autoactualizare; de a fi elev bun, a fi laudat de pedagog și părinți; a ocupa o anumită poziție în grupul de elevi etc.

Conținutul, atmosfera comunicării, stilul relațiilor reciproce trebuie să-l ajute pe elev să învețe, să însușească trăsăturile cu adevărat omenești, să se cunoască pe sine ca om, să-i cultive sentimentul demnității personale, respectul de sine, conștiința că este luat în considerație, că este văzut și apreciat [16]. Procesul educațional trebuie preponderent să contribuie la formarea unor motive socio - morale, să stimuleze tendințele copiilor de a activa în comun, a relațiilor de colaborare, de ajutor stimă și responsabilitate. Procesul pedagogic trebuie să ofere libertate creativității și inițiativei în realizarea acțiunilor independente rezonabile.

Referitor la particularitățile psihosociale de dezvoltare a elevilor de vârstă școlară mică Ș. Amonaşvili face următoarele concluzii: a) în procesul pedagogic elevul trebuie să fie însoțit de senzația liberii alegeri. Aceasta înseamnă, că învățarea să fie conștientizată ca o acțiune social-importantă, că obiectivele de învățare reprezintă niște obligațiuni social – pedagogice. Pentru ca învățătura să devină sensul vieții, trebuie ca dorințele elevului să coincidă cu obiectivele instruirii, trebuie ca activitatea propusă de adult să fie percepută și trăită de copil ca o activitate liber aleasă de el personal. Instruirea devine o activitate liberă pentru elev înseamnă ai crea condiții optime pentru dezvoltare, educație. E nevoie de organizat procesul educațional în concordanță cu particularitățile bio-psiho-sociale ale copilului și-n special cu trebuințele, interesele lui. Se cere ca în clasă să domnească o atmosferă de încredere, responsabilitate și stimă reciprocă, de înțelegere și ajutor reciproc.

Procesul pedagogic trebuie să stimuleze permanent activitatea creatoare independentă a copiilor, să formeze la ei tendințe de colaborare și activitate comună: b) procesul pedagogic înseamnă colaborarea pedagogului cu copilul în cadrul căruia învățătorul îl ajută pe elev să învingă dificultățile. Ajutorul acordat de către pedagog elevului se realizează prin așa procedee: amintește, încurajează, stimulează, însuflă încredere, previne, trezește interesul, creează motive, însuflețește, manifestă dragoste, respect, exigență încurajatoare, contribuie la satisfacerea necesităților de maturizare, produce bucuria comunicării etc; c) procesul pedagogic trebuie să prilejuiască elevului bucuria de a trăi. Elevii necesită să fie încadrat în acel sistem de atitudini adecvate celor sociale. Copilul în școală nu atât se pregătește de viață cât el o trăiește deja. [16]. Pentru elevii de vârstă școlară mică este caracteristic tendința de a crea relații trainice cu semenii și vîrstnicii. Ei înțeleg prin prietenie atitudinea de a ajuta unul la altul, a aprecia corect, a fi responsabil și a manifesta încredere reciprocă.

Bibliografie

1. Cosmovici A., Iacob L. Psihologia școlară. Iași: Editura Polirom, 2008.
2. Cristea G. Psihologia educației. București: Editura C.N.I."CORESI" S.A., 2002.
3. Golu P., Zlate M., Verza E. Psihologia copilului. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 1997.
4. Joița E. Educația cognitivă. Iași: Editura Polirom, 2002.
5. Jude I. Psihologie școlară și optim educațional. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 2002.
6. Miclea M. Psihologie cognitivă. București: Editura Polirom, 2003.
7. Minder M. Didactica funcțională: obiective, strategii, evaluare. Chișinău: Editura Cartier, 2003.
8. Panico V., Munteanu T., Structura și legitățile formării atitudinilor la personalitate. În: Studia universitatis. Chișinău: 2009, nr.9 (29), Editura USM, p.59- 62.
9. Panico V., Gubin S., Panico D., Munteanu T., Conceptul și modelul educației pentru schimbare și dezvoltare. Chișinău: UST, 2011.
10. Psihosociologia școlară. Iași: editura Polirom, 2013.
11. Psihologia copilului și a adolescentului. Timișoara: Eurobit, 2007.
12. Sălăvăstru D. Psihologia educației. București: Editura Polirom, 2004.
13. Ștefan M. Teoria situațiilor educative. București: Editura Aramis Prut S.R.L., 2003.
14. Zlate M. Introducere în psihologie. Iași: Editura Polirom, 2000.
15. Zolotarev E. Plăsmuind un suflet nobil. Studiu integrat de etică pentru preșcolari și elevi. Chișinău: Editura Reclama, 2005.
16. Амонашвили Ш. А., Единство цели: Пособие для учителя. Москва: Издательство Просвещение, 1989.
17. Абрамова Т. С. Возрастная психология. Москва: Издательство Академический Проект, 2001.
18. Занков Л. В. Избранные педагогические труды. Москва: Издательство Педагогика, 1990.
19. Немов Р.С. Общие основы психологиию . Москва: Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 2003.
20. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: в пяти томах. Киев: Издательство Радянська школа, 1979-1980.